

De Nederlandse Vogelfamilies

Aflevering 10 - Mussen, vinken en mezen

Marcel Boer

Mussen *Passeridae*

Mussen zijn kleine, compacte zangvogels met een korte stevige conische snavel. Ze lijken op vinken en Afrikaanse weervogels, waarmee ze nauw verwant zijn. Wereldwijd zijn er twintig verschillende soorten mussen, die mede door toedoen van de mens wereldwijd verspreid zijn. Bij dertien van de twintig soorten hebben de mannetjes een zwarte bef, bleke wangen en een donkere kruin. Bij twaalf van deze soorten ziet het vrouwtje er anders uit. Alleen bij de dertiende soort (de Ringmus) zijn mannetje en vrouwtje niet van elkaar te onderscheiden. In Nederland komen alleen de Huismus en de Ringmus voor. De Heggenmus is geen mus, maar een insectenetende zangvogel met een puntige snavel en behoort tot een andere familie. Vooral de Huismus en in mindere mate de Ringmus zijn voor hun nestgelegenheid en hun voedsel sterk afhankelijk van mensen en van de menselijke omgeving. In gebieden zonder menselijke bebouwing, zoals bijvoorbeeld de Veluwe, tref je dan ook geen mussen aan. Huismussen komen zowel in stad, dorp en op het platteland voor. Ringmussen daarentegen komen hoofdzakelijk voor op het platteland. Die ziet men zelden in de stad.

De aantallen mussen zijn de laatste twintig jaar meer dan gehalveerd. De belangrijkste oorzaak is het gebrek aan voedsel. Minder granen door minder graanteelt en hermetisch gesloten opslag. Er zijn minder onkruidzaden door herbicidengebruik en minder insecten door pesticiden. Het broedresultaat is in hoge mate afhankelijk van de hoeveelheid dierlijk voedsel. In woonwijken grenzend aan natuurterreinen met veel bloemen en insecten kan het broedresultaat van Huismussen dubbel zo hoog zijn als midden in de woonwijken. Daarnaast is de broedgelegenheid voor Huismussen afgenomen door het bouwbesluit om geen openingen groter dan 2 cm toe te staan. Ook het 'verstenen' van stadstuinen betekent minder voedsel en minder schuilplaatsen. Predatie is toegenomen sinds het aantal Sperwers in de jaren negentig van de vorige eeuw weer is toegenomen en deze roofvogels ook in steden en dorpen zijn gaan jagen. De huiskat tenslotte zou goed zijn voor predatie van 40% van juveniele mussen. Het plaatselijk verdwijnen van mussen zou volgens kanariehouders ook te wijten zijn aan een virus of een andere ziekteverwekker zoals de protist plasmodium.

Beide mussensoorten zijn losse koloniebroeders met tien tot honderden nesten. Daarin verjagen mannen alleen concurrerende mannen en vrouwen concurrerende vrouwen.

Voedsel van mussen

Het voedsel van mussen bestaat hoofdzakelijk uit zaden van cultuurgewassen. Dat zijn vooral granen, maar zij eten ook gras- en onkruidzaden, bloemknoppen (vooral gele bloemen), bladknoppen en jonge blaadjes van struiken, bomen en zelfs bamboe.

De jongen worden de eerste weken vrijwel uitsluitend gevoerd met insecten; langpootmuggen, insectenlarven, vliegen, bijen, vliegende mieren en bladluizen. Voor Huismussen wordt het menu in de steden en dorpen aangevuld met etensresten, vooral brood.

Geluiden en zang van mussen

De geluiden en de zang van mussen hebben een eenvoudig repertoire. Alle leden van de mussenfamilie vertonen sterk gelijkende geluiden. 'Sjirpen' is de lokroep van ongepaarde mannetjes. 'Churr-churr' wordt vooral gebruikt bij confrontaties met soortgenoten. Korte nasale geluidjes, 'Kwer-kwer,' worden vooral in alarmsituaties gebruikt. Voor de ongeoefende toehoorder lijkt het echter allemaal op 'tijlpen'! Sociaal zingen, de zogenaamde 'koorzang' komt veel voor bij in groepen levende zangvogels. Bij mussen is dat vooral te horen op grote gemeenschappelijke slaapplekken, meestal in dichte begroeiingen. Rond een minuut of twintig na zonsopgang wordt het dan meestal doodstil. Mussen zijn langslapers en beginnen niet voor zonsopkomst aan de nieuwe dag.

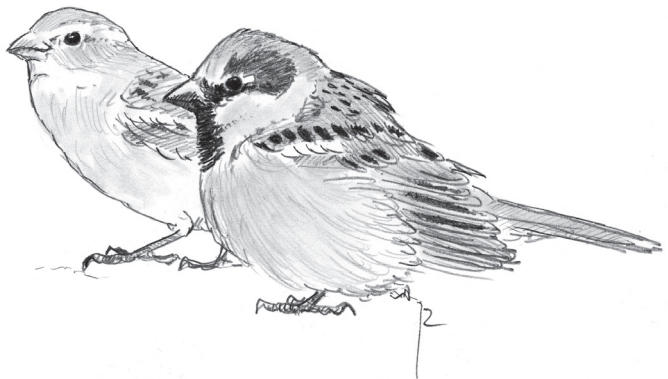
Beide soorten bouwen grote ronde slordige nesten. Mussen hebben per seizoen twee tot drie legfels met gemiddeld vier licht grijsgroen gespikkelde eieren. Die worden hoofdzakelijk bebroed door het vrouwtje. Voor en tijdens het leggen neemt een vrouwtje opvallend toe in gewicht. Een aantal eieren komt niet uit, omdat ze niet bevrucht zijn. Ook gaan mussenouders nogal slordig te werk zodat eieren kapotgaan en soms zelfs pas uitgekomen jongen met eischalresten uit het nest worden verwijderd. Tijdens het grootbrengen van de jongen verliest zowel het vrouwtje als het mannetje aan gewicht. De jongen worden door beide ouders hoofdzakelijk met insecten grootgebracht. Na het uitvliegen worden de jongen nog korte tijd, circa één week door het mannetje gevoerd, terwijl het vrouwtje aan het nieuwe legsel begint.

Na het broedseizoen verplaatsen adulte Huismussen zich meestal niet verder dan één tot twee kilometer van de broedplaats en keren elke avond daarheen terug om er te overnachten. Meestal verlaat de helft van de jonge mussen het dorp of de stad en zij brengen dan de zomer door in grote groepen op het platteland. Daar brengen ze massaal de nacht door op vaste slaapplekken. Adulte Ringmussen zwerven samen met juvenielen in groepen rond en keren in de avond niet terug naar hun broedplaatsen. Van september tot november keren adulte mussen wel terug naar hun broedplaats en juvenielen gaan dan op zoek naar een open nestplaats in broedgebieden tot wel 50 km van hun geboorteplaats. Mussen houden erg van zand- en waterbaden omdat ze in hun nesten nogal veel parasieten opdoen.

Huismus *Passer domesticus*

Tijdens het broedseizoen hebben de mannetjes een prachtige zwarte snavel. Na die tijd wordt de snavel bruin net als bij de vrouwtjes en juvenielen. Mussen lopen niet, maar hippen. Huismussen foerageren meestal aan de rand van een gras- of graanveld in de buurt van struiken. Slaat een mus alarm, dan vliegt de hele groep de struiken in. Daarna komen er eerst een paar terug, al snel gevolgd door de rest. Wanneer een Huismus een grote voedselbron ontdekt, roept hij de andere mussen om zijn eigen predatiekans te verkleinen. Bij slechts een stukje brood doet hij dat niet en houdt dat voor zichzelf.

De Huismus is een algemene broed- en standvogel van dorpen, steden en platteland met bebouwingen. Het aantal broedparen in Nederland is sinds 1990 gehalveerd en wordt nu geschat op 500.000-1.000.000. Ze trekken in klein aantal door.

Huismussen.

Huismussen zijn echte kolonievogels. Een populatie bestaat gemiddeld uit 75% adulte en 25% juveniele vogels. De sterfte bedraagt gemiddeld 50%. De gemiddelde leeftijd is zes jaar, de maximale twaalf jaar. Belangrijke doodsoorzaken zijn verkeer en predatie, maar veel mussen kruipen weg alvorens te sterven aan ziekte of ouderdom. Alle populaties kennen een mannenoverschot, dat onder oudere mannen zelfs toeneemt. Een huismusman met goede genen is te herkennen aan een grote witte vleugelstreep. Hoe groter de witte streep des te beter kunnen ze zich weren tegen parasieten zoals luizen. Vrouwtjes geven de voorkeur aan mannetjes met de grootste vleugelstreep, maar ook aan de grootste mannen. De vleugelstreep is een indicator voor resistentie tegen luizen, de zwarte bef is die van dominantie. Gepaarde huismusmannen hebben gemiddeld een grotere zwarte bef dan ongepaarde mannen. Hoe groter de testis, hoe groter de zwarte bef en agressie en des te aantrekkelijker zijn ze voor de vrouwtjes. Om een vrouwtje te winnen moet het mannetje over een nestplaats met een nest beschikken. Tijdens de balts hipt het mannetje met iets gespreide vleugels en opgezette bef, borst en staart, luid tjlpend rond het vrouwtje. Gaat het vrouwtje daar op in, dan neemt ze met trillende vleugels een horizontale houding aan terwijl ze met geheven kop zachte 'dee-dee'-geluidjes maakt. Er zijn vogels, zoals Merels, die gesteld zijn op hun privacy. Je zal die soorten niet gauw copulerend waarnemen. De ordinare Huismussen daarentegen kun je ongegeneerd met luid gepiep in de dakgoot zien copuleren. In de tien dagen voor de eileg kan het aantal paringen oplopen tot veertig per dag. Dat was 450 jaar geleden reden voor een voorganger in Dresden om mussen in de ban te doen wegens scandaleuze onkuisheid.

Het mussenvrouwtje kiest het mannetje en zij is dominant gedurende de hele broedperiode. Hoewel, kiezen is eigenlijk niet altijd nodig, want mussen zijn paartrouw. Naast individuele balts is er ook de sociale balts, een soort groepsseks. Rond een vrouwtje verzamelt zich een groep opdringerige, pronkende, pikende en luid tjlpende mannetjes. Sommige zien ook kans met het vrouwtje te paren. Maar meestal keert zij terug naar haar nest om daar veelvuldig met haar eigen man te paren. Vermoedelijk zorgt de sociale balts voor synchronisatie in eileg en uitkomen van de

Infanticide

Het komt wel voor dat een partner verdwijnt. Een verdwenen partner – man of vrouw – wordt tijdens de broedperiode meestal snel vervangen uit de niet-broedende reserve. Dit verschijnsel noemt men infanticide.

Het nieuwe mannetje of vrouwtje verwijderd zonder pardon eieren en zelfs kleine jongen, zodat hij of zij zo snel mogelijk eigen jongen kan grootbrengen. Wanneer huismusvrouwtjes het volledige legsel of broedsel van een ander vrouwtje verwijderen kan het ook gaan om een secundair vrouwtje (het wijfje, dat het laatst is gaan broeden) van een bigaam mannetje. Daarmee monopoliseert ze het mannetje.

jongen binnen de kolonie. Rond tien procent van alle jonge mussen wordt niet grootgebracht door de biologische vader, doordat vrouwtjes tijdens de sociale balts soms met meerdere mannetjes paren.

De Huismus maakt vooral nesten in holtes en openingen van menselijke bouwsels, maar ook in klippen en zandwanden. Bij daken hebben ze een voorkeur voor de onderste rij dakpannen. In zuidelijke streken komen ook boom- en struiknesten voor. Maar ook varende schepen en bewegende pompen dienen als nestplaats. Mannetje en vrouwtje bouwen samen het bolvormige, slordige van gras gebouwde nest. In de lente wordt tijdens de voorjaars schoonmaak het oude nestmateriaal

Opvallende mussen

In 1978 leefde in een kolenmijn in Yorkshire een koppel Huismussen op een diepte van 600 m.

Ook leven er overal in de wereld kleine populaties in afgesloten gebouwencomplexen als luchthavens. De grote populaties Huismussen in Amerika en Australië zijn ontstaan uit exemplaren, die emigranten uit heimwee hadden meegenomen.

In de tweede helft van de negentiende eeuw bestonden er mussengildes, die er zich op toe legden zoveel mogelijk mussen te doden. Het gilde in Oisterwijk telde ooit 67 mussendoders. Een ingeleverde mussenkop leverde twee cent op. Ook onze grote Jac. P. Thijsse klaagde trouwens over de mussen die zijn voorjaarsbloemen stukpikten.

De Wereldmussendag wordt jaarlijks op 20 maart gehouden.

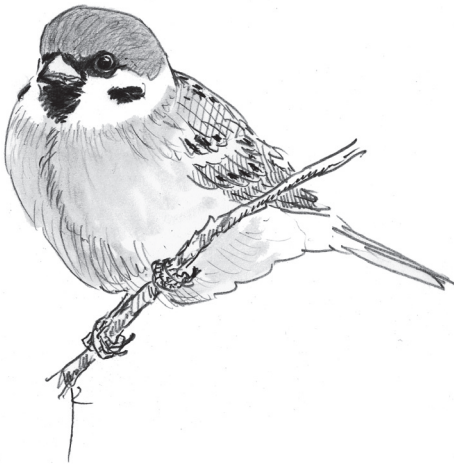
door nieuw vervangen. Het vrouwtje broedt en houdt de jongen warm. Het mannetje voert de jongen, hoofdzakelijk met bladluizen en muggen. Zij vliegen tot wel vijftig keer per uur. Ook na het uitvliegen van de jongen, wanneer het vrouwtje alweer aan het opvetten is voor het volgende legsel.

In de winter worden ook juvenielen in het nest toegelaten, begin maart gooit het vrouwtje alle overnachters naar buiten en eist het nest voor zichzelf op.

Ringmus *Passer montanus*

De Ringmus is de kleinste mus en heeft een chocoladebruine kruin. De witte wangen met een opvallend zwarte 'schoonheidsvlek' zijn het meest opvallende kenmerk. Beide geslachten zijn gelijk. Ringmussen zoeken hun voedsel (zaden) vooral op de grond met de 'roller feeding'-techniek. Daarbij vliegen de mussen in de achterste rij van een groep steeds over de rijen vóór hen, zodat ze als eerste kunnen foerageren. Op die manier verplaatst de groep zich rollend voorwaarts. In het voorjaar schakelen ze steeds meer over op insecten, waartoe ze zelfs een langere snavel krijgen.

De Ringmus is een algemene broedvogel van het platteland in de buurt van menselijke bebouwing. In Nederland zijn er circa 100.000-150.000 broedparen. De aantallen nemen af als gevolg van de teloorgang van kleinschalige landschappen. Ringmussen uit Noordoost-Europa trekken hier door. Ook Nederlandse Ringmussen trekken deels weg om in Frankrijk te overwinteren.

Ringmus.

Typisch voor Ringmussen is dat een paartje net als bij tortels dicht tegen elkaar aanzit, ondertussen elkaar beknabbelend. Tijdens het broedseizoen vormen Ringmussen een losse gemeenschap van tien tot vijf paren, die dicht bij elkaar nestelen. Buiten het broedseizoen vormen de adulte van meerdere broedgemeenschappen samen met juveniele een voedselgemeenschap, die gezamenlijk in de wijdere omgeving rondzwerven en daar ook op gemeenschappelijke slaapplekken overnachten.

De Ringmussen zijn typische holenbroeders. Zij broeden bij voorkeur in boomholtes, maar ook in zwaluwnesten en nestkasten. Soms ook gezamenlijk in de bodem van nesten van Roek, Blauwe Reiger en Ooievaar.

Ringmussen in China

Ringmussen kunnen in Aziatische en Afrikaanse landen zo talrijk zijn, dat ze in staat zijn een hele oogst te vernietigen. Dat was voor Mao in 1958 reden de bevolking op te roepen de Ringmus massaal te verdelgen. De jaren erop verdwenen Ringmussen bijna volledig uit China. De gevolgen waren desastreus. Verschillende insectenplagen vernietigden hele oogsten. Inmiddels is het ringmussenbestand in China weer geheel hersteld. Regelmatig worden tegenwoordig nog grote zendingen diepgevoren Ringmussen uit China onderscheept. Die partijen worden verscheept naar restaurants in Zuid-Europa.

Vinken *Fringillidae*

Vinken vormen een grote gevarieerde groep van relatief kleine, levendig gekleurde zangvogels met een forse snavel, geschikt voor het kraken van zaden. Er zijn drie typen snavels; de dikke ronde van de Appelvink en Goudvink, de gekruiste snavel van de Kruisbekken en de spitse kanarieachtige snavel van de overige soorten. De mannetjes zijn in de zomer kleurrijker dan vrouwtjes maar in de winter zijn zij meer gelijk aan de vrouwtjes. Het kleurrijke zomerkleed bij veel vinken en ook veel andere vogels ontstaat niet door rui maar door slijtage van het najaarskleed gedurende de winter. De staart van de meeste vinken is smal en gevorkt. De vlucht is krachtig en meestal golvend.

Veel soorten zijn uitstekende zangers. De vinkenslag is eenvoudig te herkennen. Een vink zingt eerst om een territorium te markeren en

zoekt daarna een vrouw. Groenling en Putter hebben een langer durende en meer gevarieerde zang, die jaarlijks nog uitgebreider wordt en werven eerst een vrouw alvorens een territorium te zoeken. Groenling en Putter hebben daarnaast ook nog zang- of vlindervluchten. De Vink is territoriaal. Putter en Groenling zijn sociale vogels en broeden vaak in kleine losse kolonies, vanwaaruit ze gezamenlijk gaan foerageren in de wijde omgeving, vooral op braakliggende terreinen.

Vinken zijn vogels van gevarieerde bossen en parkachtige landschappen en komen het meeste voor in het midden en oosten van Nederland.

Het hoofdvoedsel bestaat uit knoppen en zaden van bomen en planten, die worden gekraakt of gepeld, in de zomer worden de jongen ook veel met rupsen en insecten gevoerd. Alle vinken hebben gegroefde steunplaten vooral in de onderste helft in de bek, waarmee zaden met roterende bewegingen gepeld worden.

De verschillende vinkensoorten hebben elk een eigen voedselniche. Enkele soorten foerageren vooral op zaden op de grond, andere meer direct op planten of bomen. De Vink profiteert vooral van de rupsenexplosie vroeg in het seizoen. Putter en Groenling

Vink.

hebben meer broedsels dan de Vink en schakelen gedurende het seizoen steeds over op nieuwe voedselbronnen. Eerst zaden van paardenbloemen, daarna van zuring, etcetera en vervolgens van distels.

De meeste vinken nestelen in dicht struikgewas en bomen. Het vrouwtje bouwt een open komvormig nest. De eieren zijn gewoonlijk lichtblauw en licht gespikkeld en worden door het vrouwtje bebroed. De jongen worden door beide ouders gevoerd met opgebraakt plantaardig voedsel. Insecten worden in de bek aangevoerd.

Vaak zijn er meerdere legsels. Hoewel soorten sterk territoriaal zijn, wordt zowel individueel als ook in kleine losse kolonies genesteld. Sommige vinken trekken weg, de meeste zwerven buiten het broedseizoen rond in veelal gemengde groepen in de buurt van het broedgebied. De meeste vinkensoorten nemen de laatste jaren in aantal toe als gevolg van de toename van bossen en parken, vooral in het westen.

De meeste jaren is er geringe doortrek uit het oosten en noorden van Europa. Enkele soorten vinken zijn vooral wintergast bijvoorbeeld Fraters. Sommige jaren zijn er invasies van flinke aantallen Kruisbekken.

De familienaam van Vink en Keep is *Fringilla*; de overige soorten behoren tot diverse andere families. Vinken worden ook wel in drie groepen ingedeeld; grote vinken, kleine vinken en kruisbekken. In Nederland zijn Vink, Putter, Groenling en Kneu algemeen voorkomende broedvogels. Goudvink, Appelvink en Kruisbek komen meer plaatselijk voor als broedvogel. Sijs, Europese Kanarie en Roodmus zijn zeldzame broedvogels.

Grote en Kleine Barmsijs, die overigens nauwelijks in grootte verschillen, zijn wintergasten. De Keep is een veel voorkomende en de Frater wat minder voorkomende doortrekker en wintergast.

Vink *Fringilla coelebs*

De Vink is de meest voorkomende grote vinkensoort. Hij is herkenbaar aan de dubbele witte vleugelband en in de vlucht aan de witte staartzijden. Om deze helderwitte vleugelschilden werd hij vroeger 'schildvink' genoemd, ook wel 'boekvink' of 'botvink'. De vinkenman zingt niet, maar 'slaat'. De regionaal iets wisselende zang van februari tot september is een versnellende opeenvolging van heftige tonen, eindigend met een

variabele triller, de zogenaamde ‘vinkenslag’. De duur is maximaal vijf seconden en die is wel tien keer per minuut tot wel 4.000 keer per dag te horen. Hoe krachtiger de slag, hoe vitaler en dus aantrekkelijker voor de vrouwtjes. Zonder slag, geen vrouwtje! Lokroep: een herhaald helder ‘fink-fink.’

Jonge mannetjes leren de zang van andere mannetjes, welke per regio kan verschillen (dialecten).

De Vink is in Nederland met circa één miljoen paar één van de talrijkste en in aantal afnemende broedvogel. Vooral in loofbossen van vijftien tot twintig jaar. Ook broedt hij in parken, tuinen, open gemengde bossen en duinen. De meeste Vinken zijn standvogel. Ze trekken in zeer grote aantallen door van september tot december en van februari tot mei. In oktober is de vinkentrek op zijn hoogtepunt, met meer dan honderdduizend tot één miljoen Vinken per dag, vooral na slecht weer. Deze Vinken komen uit Scandinavië en trekken naar Engeland, Ierland, Frankrijk en Spanje. Dat is goed te zien bij tegenwind uit het zuidwesten. Dan vliegen de Vinken in brede groepen laag in golfvlucht, vooral langs groot open water. Ze zwerven in de winter in zowel kleine als grote groepen, vaak ook met andere soorten en soms bestaande uit alleen één sekse.

Vinken vangen

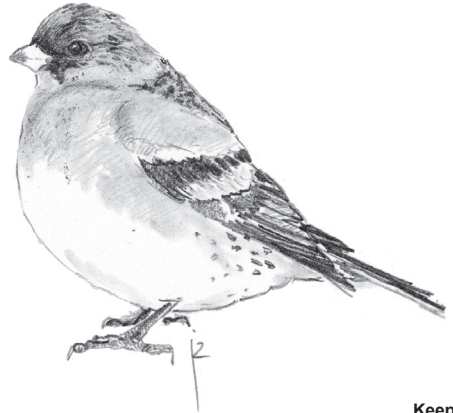
Vinken werden vroeger veel gevangen voor voedsel of zang. Dat gebeurde onder andere met netten en lijnstokken. De ogen werden soms dichtgeschroeid voor vermeende mooiere zang (blinde vink).

Vinken worden nog steeds in kooien gehouden en gekweekt voor zang(wedstrijden), vooral in België. De Vink met de meeste slagen is winnaar.

Keep *Fringilla montifringilla*

De Keep onderscheidt zich in alle kleden van de Vink door oranjekleurige borst en schouders en witte stuit in de vlucht. De roep klinkt metaalachtig en nasaal: ‘cheeep’. Ze foerageren in de herfst veel op bessenstruiken en in de winter vooral op beukennoten.

De Keep is de talrijkste broedvogel van Noordoost-Europa. Het is in Nederland een vrij talrijke maar in aantal afnemende doortrekker en overwinteraar. Ze komen vaak voor in gemengde groepen met Vinken. Ze overzo-

Keep.

meren in gering aantal (meestal ongepaarde mannetjes), vooral in de duinen. De Keep is in Nederland een zeldzame, onregelmatige broedvogel (circa vijftig paar).

Groenling *Carduelis chloris*

Groenlingen zijn grote grijsgroene vinken met grote gele vleugel- en staartvlekken, welke vooral in vlucht duidelijker zichtbaar worden. Het mannetje zingt in de broedtijd vanaf een hoge zangpost een karakteristiek, nasaal en langgerekt ‘dsweeh’ met reeksen van kanarieachtige kwetterende en rollende fluittonen.

Ze foerageren graag op rozenbottels (hondsroos) in de herfst en op zonnepitten op voedertafels in de winter. De Groenling is een echte cultuurvolger en talrijke broed-

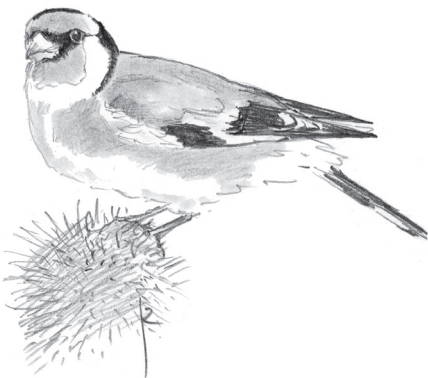
Groenling.

vogel daar waar verstedelijking plaatsvindt hij en heeft een bijzondere voorkeur voor sierconiferen en rozenbottels in parken en tuinen. In meer natuurlijke habitats, zoals jonge bosranden, komt de soort nauwelijks voor. In Nederland broeden zij in toenemend aantal met circa 100.000 paren. In de winter is de soort meer zwerf- dan trekvogel. Ook komen Groenlingen dan voor in gemengde groepen op akkers, vooral in oostelijke helft van Nederland. Een klein aantal trekt weg naar Frankrijk en Spanje. Overwinteraars komen uit Noordoost-Europa. Groenlingen blijken bijzonder gevoelig voor het geel, een besmettelijke ziekte, die in 2009 duizenden slachtoffers maakte onder zangvogels in Duitsland, Nederland en Engeland. Broedt in dichte coniferen en struiken, soms in losse kolonies.

De soort wordt, net als de Vink, nog steeds als kooivogel gehouden en laat zich in gevangenschap gemakkelijk kweken.

Putter *Carduelis carduelis*

De Putter is een kleine sierlijke bontgekleurde vink met spitse snavel en gevorkte staart. Van dichtbij is de Putter zo kleurrijk dat het wel een ontsnapte tropische vogel lijkt. Op afstand en zeker met tegenlicht is daar weinig van te zien. Putters laten een karakteristiek slepend 'tie-lieet'-geluid horen. In foeragerende groepen ook een 'babbelen gekwetter'. Zangvluchten, waarbij de man met stijve trage slagen vliegt, wijzen op de aanwezigheid van broedende Putters. Met de relatief korte poten en lange puntige snavel is de Putter goed uitgerust om diepliggende zaden van distels, kaarden en klissen te bemachtigen. Foerageert in het voorjaar vooral op onkruid-

Putter.

zaden, in het najaar vaak in groepen op distels (daarom ook wel distelvink genoemd) en in de winter veel in elzen en berken.

De Putter is een algemene broedvogel van parkachtige landschappen, ook in steden. In Nederland wordt het aantal broedparen op 17.500 geschat. Ze zwerven in de winter rond en trekken hier ook door vanuit Engeland en Oost-Europa. De soort neemt in aantal nog steeds toe.

Putters en kunst

Ook de Putter is een geliefde kooivogel, maar meer voor de kleuren dan voor de zang. Aan het 'kooikunstje', water omhooghalen, dankt hij zijn naam.

De Putter is vereeuwigd in een fluitconcert van Vivaldi en op een beroemd schilderij van Carel Fabritius dat te zien is in het Mauritshuis in 's-Gravenhage. De afbeelding van dit schilderij siert ook de omslag van de nieuwste roman van Donna Tart 'Het Puttertje.'

Sijs *Carduelis spinus*

Sijzen zijn kleine geelgroene zeer actieve vinken met een zwart petje. De Sijs roept hoog en helder 'tszie-zi'. Ze kwetteren tijdens de winter in de groep voortdurend. Tijdens de vlinderachtige baltsvlucht in het voorjaar is

Sijs.

de zang vol imitaties van andere zangvogels. Ze foerageren graag op zaden van lariksen, elzen en berken, die ze hangend aan de zaadproppen met hun puntige snaveltjes eruit peuteren. De Sijs is een algemene broedvogel in Noordoost-Europa vooral in naaldbossen. In Nederland broeden ze hoofdzakelijk op de Veluwe en in Drenthe, met circa duizend paren. Sijzen trekken in wisselende aantallen door, soms samen met Grote Barmsijzen en ze kunnen in het winterhalfjaar foeragerend met Putters op elzen en berken worden waargenomen. Ook worden ze wel op de grond gezien. Sijzen nestelen meestal hoog in een naaldboom aan het einde van een tak en hebben jaarlijks maar één legsel.

Grote en Kleine Barmsijds *Acanthis flammea* en *Acanthis cabaret*

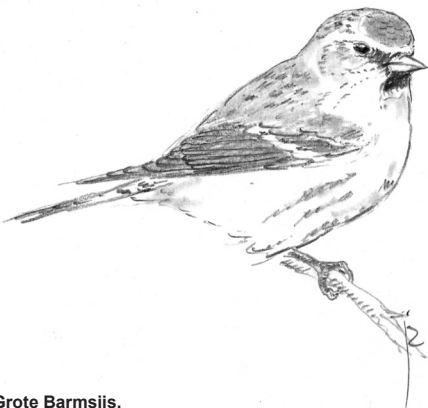
Grote en Kleine Barmsijds zijn in alle kleden herkenbaar aan hun rode voorhoofd. Beide barmsijzen lijken heel sterk op elkaar en verschillen nauwelijks in grootte. De Kleine Barmsijds is een zeldzame broedvogel (vooral op de Waddeneilanden) en trekvogel. De kleine broedt zuidelijker en westelijker dan de grote en ze komen vaak al in oktober aan. Barmsijzen in de winter zijn Grote Barmsijzen afkomstig van Noord-Scandinavië en Rusland. Ze zijn meestal schaars, soms talrijk (2017), afhankelijk van broedresultaat in de taiga en beschikbaarheid van voldoende berkenzaad in de herfst. Vooral laat in de winter komen ze veel aan de grond om te foerageren. De Witsluitbarmsijds *A. hornemanni*, die sterk lijkt op de Grote Barmsijds, broedt geografisch het noordelijkst en is voor het laatst in 2014 in ons land waargenomen.

Kleine Barmsijds.

Kneu.

Grote Barmsijds.

Kneu *Carduelis cannabina*

Kneuen zijn kleine vinken, waarvan het mannetje in zomerkleed is getooid met robijnrood voorhoofd en borst. Het vrouwtje is grijsbruin. In de winter lijken ze meer op elkaar. Hun vlucht is snel en golvend, meestal vliegen ze in groepjes.

Bij het opvliegen is een kenmerkende roep te horen. Dat klinkt als een vlug 'knut-nut-nut'. De zang is een gevarieerd muzikaal gekwet-

ter. Kneuen zingen het hele jaar door, maar toch vooral in het voorjaar.

Ze foerageren vaak in groepjes op onkruidzaden en op insecten op de grond, in bermen en op braakliggende akkers. Ze worden ook wel 'vlasvink' of 'hennepvink' genoemd. Een typisch gedrag in de herfst is het plotseling schuin opvliegen van zo'n groepje, dat dan golvend en meestal kwetterend rondvliegt om plotseling weer in te vallen.

De Kneu is de algemeenste en meest verspreid voorkomende van de kleine vinken. In tegenstelling tot andere vinken zijn volgens 'de Vogelbalans' de aantallen Kneuen in de laatste decennia echter gehalveerd, al lijken ze nu weer toe te nemen. De afname komt waarschijnlijk door onkruidbestrijding, het verbouwen van andere akkerbouwgewassen en verandering van het landschap. De Kneu is een talrijke broedvogel in Nederland met circa 40.000 paren in duinen, gebieden met lage struiken of verspreide bosjes en in halfopen cultuurlandschappen. De soort trekt weg via Frankrijk en Spanje en zwerft rond en overwintert op geschikte plaatsen in vrij grote aantallen.

Robijntjes

Volierehouders hadden voor de Kneu of 'kneutenaar' een betere naam, namelijk: Robijntje. Toch is 'robijntje' in de volière lang niet zo mooi als in de vrije natuur. In gevangenschap verliest hij vaak de prachtige rode kleur van kop- en borstveertjes.

Frater *Carduelis flavitostris*

Fraters zijn kleine geelbruin gestreepte onopvallende vinken. Het mannetje heeft een

Frater.

zachtroze stuit. Ze vliegen vaak in groepjes. In de vlucht laten ze een kenmerkende roep horen. Dat is een langgerekt nasaal 'tweeliet'. Vaak scharrelen ze in kleine onopvallende groepjes op de grond, op zoek naar allerlei zaadjes.

De Frater is een broedvogel van Scandinavië. In Nederland is het een in aantal afnemende doortrekker en overwinteraar. In november en december zijn ze met enkele duizenden langs de kust van de Wadden, Friesland en Groningen aanwezig. Daar wordt 90% van alle circa 3.000 Fraters in ons land waargenomen. Langs de Friese kust is door natuurlijker kwelderbeheer meer voedsel beschikbaar. De overige Fraters zijn te vinden in het Deltagebied.

Goudvink.

Goudvink *Pyrrhula pyrrhula*

Goudvinken zijn forse gedrongen zwart/grijs/witte vinken met een 'propperige' snavel. Het mannetje heeft een rode borst en buik, het vrouwtje een grijze borst en buik. Ze vliegen met een golvende vlucht. De zang is een zacht gekwetter met fluittonen. Roep: een zacht weemoedig 'djuuh'. De korte hoge snavel is bij uitstek geschikt voor het eten van bessen. Daarbij gaat het meer om de zaden dan om het vruchtvlies. In de zomer zijn dat brandnetelzaden, lijsterbessen en bessen van meidoorn, liguster, kamperfoelie, braam en bitterzoet. In de winter zijn boomzaden het stapelvoedsel van Goudvinken. Vooral seringenstruiken, berken en elzen zijn favoriet. De Goudvink is een algemene broed- en standvogel van parkachtige gebieden met gevarieerd, dicht struweel, vooral in het oos-

ten van Nederland en van kalkrijke duinen, zuidwaarts vanaf Schoorl. Het aantal broedparen neemt al decennia licht toe en bedraagt circa 8.000. In de winter zwerven ze rond in kleine groepjes, meestal in de buurt van het broedgebied. Er is ook een geringe doortrek van vogels uit het oosten en noorden. De Goudvink is niet echt schuw, maar valt toch weinig op door de onopvallende levenswijze. De wat trage vogel is een gemakkelijke prooi voor Sperwers.

De Goudvink is onder alle kleine vogels een grote uitzondering met extreem kleine teelballen in verhouding tot zijn lichaamsgrootte. Dat komt omdat hij in tegenstelling met veel andere kleine vogels levenslang strikt monogaam is, waardoor hij weinig competitie hoeft te voeren met andere mannetjes. Een enkele copulatie volstaat bij hem om alle eieren van het broedsel te bevruchten. Waarschijnlijk is dit ook de oorzaak waarom hij zo zacht zingt.

Goudvinken

Het vrouwtje maakt, net als bij duiven, in haar krop eiwitrijke melk aan dat wordt afgescheiden door de slijmvliezen en wordt gevoerd aan de jongen. Het mannetje voert eiwitrijk voedsel aan in keel en wangzakken.

Bij het grote publiek is de Goudvink een bekende vogel van kerstkaarten, vanwege de mooie rode kleur.

Bij fruittelers zijn ze minder populair, vanwege het eten van de fruitknoppen.

Appelvink *Coccothraustes coccothraustes*

De Appelvink is een grote compacte vink met een reusachtige snavel die in de zomer blauwzwart en in de winter vaalgeel van kleur is. De toppen van een deel van de blauwe vleugelpennen zijn merkwaardig gekruld. De vlucht is kort en snel en er is dan een opvallende witte vleugelvlek zichtbaar.

De roep is een explosief scherp klinkend 'tzikk'. De zang, hoog vanaf een boomtop, bestaat uit een vrij zachte stotterende reeks klanken, maar deze wordt zelden gehoord. Appelvinken foerageren hoog in bomen op harde zaden, knoppen, bessen en insecten. Zaden van Spaanse aak, haagbeuk en gewone esdoorn zijn favoriet. Met hun krachtige 'megasnavel', met zowel in boven- als ondersnavel twee hoornige knoppen, kunnen zij een druk van 50 kg uitoefenen. Daardoor kunnen

Appelvink.

ze zelfs kersen- en pruimepitten kraken. In de winter foerageren ze ook in lage struiken en in groepjes op de grond op zoek naar beukennoten.

De Appelvink is een algemene broed- en standvogel van de hele oostelijke helft van Nederland (inclusief Flevoland) van bos- en parkachtige landschappen. Ook in het Gooi en in de duinen. De aantallen Appelvinken zijn laatste tien jaar toegenomen. Het aantal broedparen is nu circa 10.000. Ze worden weinig waargenomen, vanwege hun schuwe teruggetrokken levenswijze hoog in de bomen. De merkwaardig gekruld blauwe vleugelveertjes gebruikt de man tijdens de balts door uitbundig de vleugels omhoog te gooien. Daarbij vallen de blauwe veren en de witte banden optimaal op.

Kruisbek *Loxia curvirostra*

Kruisbekken zijn grote papegaaiachtige vinken met een grote kop en een opvallende gekruiste snavel. Het mannetje heeft vanaf het tweede jaar een rood verenkleed met bruine vleugels. Het vrouwtje heeft een groen verenkleed met bruine vleugels. Juvenielen zijn bruin gestreept.

Zij bewegen zich als een kleine papegaaï in de toppen van naaldbomen en vliegen in een snelle, doelgerichte vlucht in groepjes. De vluchtroep, een luid, metalig hoog 'kiep-kiep', is vaker te horen dan de zachte kwetterende zang. Tijdens het foerageren zijn ze zwijgzaam, waardoor ze hoog in de

Goudvink.

bomen nauwelijks opvallen. Ze vallen wel op door vallende lege kegels en door gebruik te maken van steeds dezelfde drinkplaats.

Kruisbekken zijn voor hun voedsel geheel afhankelijk van de zaden van naaldbomen, vooral sparren. Bij voedselschaarste eten ze ook kegels van lariks en grove den en knoppen van bomen. Met de gekromde snavelhelften worden de schubben van gesloten dennenappels van elkaar getrokken, waarna het vaak onrijpe zaadje met de tong in de bek wordt gewipt.

De Kruisbek is broedvogel en standvogel van dennenbossen op de Veluwe en in de oostelijke helft van Nederland. Ook in duinen met dennenbossen. Het aantal broedparen varieert sterk; van enkele honderden tot enkele duizenden. Dat is geheel afhankelijk van de hoeveelheid zaadsetting van dennen in Nederland en Noordoost-Europa, welke jaar tot jaar sterk kan verschillen. Binnen Europa vinden regelmatig grootschalige verhuizingen van Kruisbekken plaats. In de zomer van 2013 overspoelden tienduizenden Kruisbekken ons land. Ook zijn er regelmatig invasies van Grote en Witbandkruisbekken en heel soms een Haakbek.

De Haakbek is Europa's grootste vink. Grote

Kruisbekken hebben een extra zware snavel, waarmee ze zaden uit onrijpe kegels van de Grove Den kunnen halen, dat hun stapelvoedsel is. De Witbandkruisbek komt uit Rusland en lijkt sterk op de gewone maar heeft twee opvallende witte vleugelstrepen. Het broeden van Kruisbekken is geheel afhankelijk van de rijping van sparappels en die begint daarom meestal al in februari. Maar een Kruisbek kan alle maanden broedend worden aangetroffen. Eén legsel per seizoen. Een bijnaam van de Kruisbek is 'dennenpapegaai'.

Goudvinken

Het vrouwtje maakt, net als bij duiven, in haar krop eitwrijke melk aan. Dat wordt afgescheiden door de slijmvliezen en wordt gevoerd aan de jongen. Het mannetje voert eitwrijke voedsel aan in keel en wangzakken.

Bij grote publiek is de Goudvink een bekende vogel van kerstkaarten, vanwege de mooie rode kleur.

Bij fruittelers zijn ze minder populair, vanwege het eten van de fruitknoppen.

Mezen *Paridae*

Mezen zijn kleine, compacte, hyperactieve, acrobatische insectenetende zangvogels. Zij hebben korte snavels en leven in verschillende biotopen, doch meestal met bomen. De geslachten zijn uiterlijk gelijk, maar de vrouwtjes zijn meestal iets valser van tekening en kleur. Naast de bekende Koolmees en Pimpelmees, die overal in bossen en tuinen voorkomen, zijn er vijf 'buitenmezen', die echte bosbewoners zijn. Deze vijf doen het vrijwel geheel op eigen kracht, zonder vetbollen en winkelzaden. Met hun spitse insectensnaveltjes friemelen en frunniken ze de hele winter door tussen boombast en naalden op zoek naar spinnen, larven, duizendpoten, pissebedden, luizen en wantsen, maar ze pikken ook aan beukennotjes, hazelnoten en elzenproppen. Een mezenmaag wordt in de herfst sterker, zodat ze zaden kunnen vermalen en verteren. Mezen gaan vooral tegen het vallen van de avond voedsel zoeken. Overdag te veel eten maakt de vogel zwaarder en een makkelijker prooi voor rovers.

Elke buitenmezensoort heeft zijn eigen voedselniche. Matkoppen scharrelen onderin en Glanskoppen vooral in het midden van

Mezen.

bomen. Kuifmezen hebben een grote voorkeur voor grove dennen en Staartmezen voor niet te hoge naald- en loofbomen. De Zwarte Mees houdt zich vooral op in de toppen van sparren. Deze speciale voorkeur heeft ook zijn schaduwzijde. Zo heeft de verwijdering van exoten als Douglas- en Fijnspar het aantal Zwarte Mezen flink doen afnemen. Waar Grove Dennen verdwijnen door storm of houtkap verdwijnt ook de honkvaste Kuifmees. Glanskoppen leggen het hele jaar door over een gebied van enkele hectaren voedselvoorraden van zaden aan, zijn eenzellig en worden ook niet met andere mezen samen gezien. Matkop, Zwarte Mees en Kuifmees leggen alleen in moeilijke tijden voorraden aan in spleetjes van stammen en takken, maar ook in gaten van muren. Niet alleen zaden, maar ook gedroogde insecten en rupsen in de cocon. In kwakkelwinters kunnen de voorra-

den gaan rotten en gaan vooral Matkoppen in aantal achteruit. Een Matkop kan wel duizend zaden per dag opslaan. Dat lijkt veel maar dat is het niet als je berekent wat ze per dag aan energie nodig hebben. Op een dag met $-20\text{ }^{\circ}\text{C}$ kan dat wel 16 kJoule zijn, wat overeenkomt met ruim 5 g margarine. Dat betekent toch wel minstens driehonderd keer per dag iets aan voedsel vinden! Alle kleine vogels verliezen tijdens een koude winternacht 10% lichaamsgewicht. Voedselvoorraden die mezen hamsteren, blijven wel in de familie omdat andere mezensoorten een voorkeur hebben voor andere delen van naaldbomen.

Staatmezen verzamelen het voedsel niet, maar ze stropen in groepen de omgeving af en melden elkaar goede voedselplekken. Door de opwarming van het klimaat verschuift de piek van beschikbaarheid aan insectenlarven

Mezen

Mezen kunnen net als de meeste vogels UV-licht waarnemen. Dat is belangrijk bij de partnerkeuze door de vrouwtjes. Hoe intenser de kleur van bijvoorbeeld het petje van de pimpelmeesman, hoe aantrekkelijker. Echte mezen nestelen in holtes in bomen, muren of oevers en maken graag gebruik van nestkasten. Ze kunnen ook openingen en nestholten groter maken.

Mezen schijnen ook te kunnen ruiken of markerachtigen in of bij een nestholte zijn geweest. Deze nestholten worden gemedend. Het door het vrouwtje gebouwde komvormige nest wordt zacht gevoerd met mos, pluizen en veertjes. De eieren zijn wit, verschillend rood getekend. Het langjarige gemiddelde van 8,5 ei per legsel bij Koolmezen en 10,2 bij Pimpelmezen loopt al enkele jaren terug. Waarschijnlijk door een slechtere voedselsituatie mogelijk door het koudere voorjaar. Het vrouwtje broedt en wordt door het mannetje tijdens het broeden van voedsel voorzien. De meerdere legsels

per seizoen zijn vaak groot en in de kleine nestholte zitten grote jongen vaak in twee lagen, omhoog komend als ze honger hebben en terugzakend wanneer ze verzadigd zijn. In het noorden meestal één en in het zuiden twee legsels. De jongen worden door beide ouders gevoerd met insecten, die in de snavel worden aangevoerd. De ontlasting van de jongen wordt als pakketje opgevangen en afgevoerd. Na verlaten van het nest blijft de familie nog enige tijd bij elkaar, ook nadat de jongen zelfstandig zijn geworden.

De meeste mezen in Nederland zijn standvogel en zwerven in de winter rond in gemengde groepen op zoek naar voedsel. Nestkasten worden 's winters veelvuldig gebruikt om in te overnachten. In sommige jaren is sprake van trek of invasies. Hoewel mezen gering van gewicht zijn (circa 20 g voor een Koolmees en 8 g voor een Staartmees) kunnen ze wel tien jaar oud worden. Na drie jaar verouderen ze al en worden de broedresultaten minder. Toch kunnen de oudsten wel 15-18 jaar worden.

en rupsen jaarlijks met een halve dag. Sinds 1986 is dat bijna twee weken. Dat is van cruciaal belang voor het aanvangsmoment van eieren leggen en jongen grootbrengen. Vooral Koolmees en Pimpelmees schijnen zich goed aan te passen gezien de positieve aantalsontwikkeling. In fruitboomgaarden kunnen Koolmezen rupsenplagen en Pimpelmezen bladluisplassen voorkomen, maar wel ten koste van blad- en vruchtbeschadiging. Koolmezen eten ook eikenprocessierupsen waarvan de brandharen worden verwijderd door ze langs een tak te vegen.

Tot de groep *Paridae* behoren de veel voorkomende Koolmees en Pimpelmees en de minder algemeen voorkomende bosmezen Glanskop, Matkop, Zwarte Mees en Kuifmees.

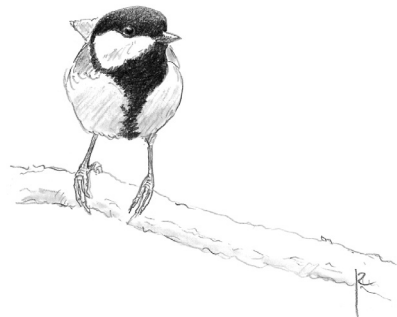
De Zwarte Mees is in sommige winterhalfjaren een talrijke invasievogel en dan kun je deze mees overal, ook in het westen van Nederland op voedertafels aantreffen. In sommige jaren zijn er vooral in oktober invasies van mezen uit Noordoost-Europa, zoals in 2008 en 2012 van Koolmezen, Pimpelmezen en Zwarte Mezen. Waarschijnlijk door betere broedresultaten omdat er meer voedsel wegens het warmere klimaat ter beschikking kwam. Soms gevolgd door voedselschaarste vanwege meer concurrentie en minder boomzaden als beukennoten (slecht mastjaar). De grootste najaarstrek van deze drie mezen vindt plaats binnen vier weken. Met een piek voor de Zwarte Mees eind september, voor de Pimpelmees half oktober en voor de Koolmees eind oktober.

De algemeen voorkomende Staartmees behoort tot de familie *Aegithalidae*, de steeds minder voorkomende Baardman tot de *Timaliidae* en de zeldzame Buidelmees tot de *Remizidae*. Deze soorten vertonen ook een ander gedrag dan *Paridae* en ze verblijven met uitzondering van de Staartmees niet in bossen maar in rietvelden. Een belangrijk verschil met de echte mezen is het sociale gedrag. Echte mezen zijn veel minder sociaal. Zo verjaagt de Koolmees soortgenoten en andere mezen van bijvoorbeeld een vetbol. Dit is in tegenstelling tot de Staartmezen, die met z'n zessen tegelijk aan een vetbol gaan hangen (en dus niet volledig een 'buitenmees' is). Ook nestelen deze mezen niet in hollen, maar maken zelf bolvormige nesten met een kleine ronde opening.

Koolmees *Parus major*

De Koolmees is een grote zwartgele mees. Het mannetje is getooid met een zwarte stropdas. Het vrouwtje is valier van kleur en heeft een smallere stropdas. De vlucht is golvend en afwisselend vliegend en zwevend. Het aantal geluiden is zo gevarieerd, dat iedere roep tot determinatieproblemen kan leiden. Meest te horen is een vinkachtige 'ping ping'-roep en een monotoon herhaald 'tie-ta, tie-ta'-zang. De zang heeft echter wel veertig varianten. Koolmezen zingen overal in het territorium een ander deuntje om bij andere mezen de indruk te wekken dat een territorium al druk bezet is. In de stad en in drukke tuinen is de zang hoger om boven het lawaai hoorbaar te blijven. De lage tonen vallen in het stadsrumoer weg. Nadeel is dat vrouwtjes vallen op laag zingend mannetjes. Krijgt een hoog zingend mannetje toch een vrouwtje, dan is de kans groot dat zij vreemd gaat. In het winterhalfjaar is de Koolmees de meest geziene mees in tuinen met vetbollen, pinda's en zonnepitten. Behalve als er veel beukennoten (mastjaar) zijn, want dan blijven ze meer in de bossen en overleven er meer. In de winter foerageren ze veel op de grond. In het voorjaar gaan ze weer de bomen in. De Koolmees is een zeer talrijke broed- en standvogel. Ze broeden in alle typen bos en tuinen, maar niet in pure naaldbossen en ze trekken in sommige jaren in groten getale door vanuit Noordoost-Europa. Ze zwerven in de winter rond in gemengde groepen. In Nederland zijn er circa 500.000 broedparen. Na toenemende aantallen in het verleden is de stand nu stabiel geworden.

Koolmezen broeden vaak in de buurt van mezen waarmee ze in de winter zijn opgetrokken. Dat kost minder energie aan territoriumagressie en het werkt makkelijker samen met verjagen van vijanden. Ze broeden

Koolmees.

doorgaans in bossen of in de buurt van bomen en struiken. Vrouwtjes Koolmezen vallen op een grote stropdas bij de mannetjes, wat een teken is voor vitaliteit. Mannetjes vallen op een witte wangvlek van de vrouwtjes. Hoe witter de wangvlek van een moederkoolmees, des te beter de kuikens af zijn. Haar nestzorg is beter, maar ook de doorgifte van eiwitten en caroteen is groter, wat resulteert in hogere overlevingskansen voor de jongen. Koolmezen die meerdere jaren bij elkaar zijn, gaan hormonaal steeds meer op elkaar lijken, waardoor ze ook meer jongen grootbrengen dan paartjes die net bij elkaar zijn.

Opvallende Koolmezen

Er zijn brutale maar ook bange Koolmezen. In Hongarije zijn Koolmezen waargenomen, die in grotten overwinterende dwergvleermuizen aten. Maar in een Engelse kwekerij is ook een Koolmees door een vleesetende bekerplant gedood en 'opgegeten'.

Pimpelmees *Cyanistes caeruleus*

Pimpelmezen zijn kleine blauwgele mezen met blauwe witomkaderde kruin en donkere oogstreep

Ze hebben een rijk repertoire van heldere roepjes. Meestal een snel hoog 'tsie-tsie'.

Pimpelmees.

De Pimpelmees is een talrijke broed- en standvogel en in sommige jaren talrijke invasievogel uit Noordoost-Europa. In Nederland zijn er circa 250.000 broedparen, maar de aantallen nemen toe.

Op plaatsen met weinig nestgelegenheid treedt nestconcurrentie op met de Koolmees. Pimpelmezen gaan een confrontatie met sterkere Koolmees uit de weg, door nestopeningen (28-30 mm) te zoeken die voor hen net groot genoeg zijn maar voor de Koolmees te klein zijn. Onderzoek heeft uitgewezen dat vrouwelijke Pimpelmezen massaal vreemd gaan. Ze leggen dan meer eieren en de buiten-echtelijke eieren worden als eerste gelegd en uitgebroed. Daarmee hebben de bastaardjongen een voorsprong van gemiddeld negen uur op de jongen van de vader die voert. Soms leggen ze zoveel eieren, dat het eigen nest vol is en ze eitjes dan maar in het nest van de buurvrouw (broedselparasitisme) deponeren.

Vindingrijke Pimpelmezen

In de jaren zestig van de vorige eeuw, toen melk nog in flessen door de melkboer voor de deur werd gezet, moesten andere sluitingen bedacht worden, omdat Pimpelmezen de doppen open pikten om de bovendrijvende room van de melk te snoepen.

Glanskop *Poecile palustris*

Glanskoppen zijn kleine mezen met glanzend zwarte kop en bef en lichte wangen.

Glanskop.

Op afstand zijn ze vooral te herkennen aan de karakteristieke luide geluiden 'pietse' en 'tserr'.

Ze eten in de zomer insecten en in de winter vooral beukennoten.

het zijn groep- en standvogels van beuken- en gemengde bossen met veel ondergroei in het midden en oosten van ons land en in de duinstreek. De Glanskop tref je vooral aan in een parkachtige omgeving met statige bomen. In jong vochtiger bos tref je eerder de Matkop aan.

Het aantal van circa 12.000 broedparen is stabiel. In slechte 'mastjaren' overleven vele de winter niet.

Ze nestelen meestal in natuurlijke holten bij voorkeur in naaldbomen, soms in nestkasten.

Matkop *Poecile montanus*

De Matkop lijkt sterk op de Glanskop, maar heeft een grotere kop met dofzwarte kruin en een stierennek. Matkoppen eten in de zomer insecten en in de winter zaden en bessen. Ze leggen voedselvoorraden aan achter boomchors en ze zoeken relatief laag in bomen naar voedsel, vaak op dikke takken. Het zijn broed- en standvogels van vochtige bossen met veel ondergroei vooral in de oostelijke helft van ons land. De Matkop is een boreale soort en hij lijdt onder nattere en warmere winters in Nederland, waarom is niet duidelijk. Er zijn nog circa 25.000 paren, maar de aantallen nemen af.

Ze hakken zelf een nestholte, meestal in zacht rottend hout.

Zwarte Mees *Periparus ater*

Zwarte Mezen zijn de kleinste zwartwitte

Zwarte Mees.

mezen en ze hebben een grote kop en witte nekvlek. De vlucht is snel, snorrend en speels. Hun roep is een helder ijl, goudhaanachtig 'tsie-tsie'. Ze zoeken vooral voedsel in de buitenste twijgen. In de winter eten ze dennenzaden en in de zomer insecten, spinnetjes en larfjes.

De Zwarte Mees is broed- en standvogel van naaldbossen, vooral in het oosten van Nederland maar ook in de duinstreek. De laatste decennia is het aantal vrij sterk afgenomen door biotoopafname. In Nederland zijn er nog circa 35.000 broedparen. Noordelijke populaties zijn afhankelijk van sparrenzaden en kunnen bij voedselgebrek in het najaar invasie-achtige trektochten ondernemen. Zwarte Mezen zijn dan overal in Nederland, ook in het westen op voedertafels te zien. De laatste invasie was in 2008.

De soort broedt gewoonlijk in naaldbossen, meer in sparren- dan dennenbossen en dan vooral in Grove Dennen. Ze nestelen in nestkasten en in holletjes in de grond en tussen boomwortels en boomkluiten van omgewaaide dennen.

Kuifmees *Lophophanes cristatus*

De Kuifmees is een kleine mees met onmiskenbare zwartwit-koptekeningen en kuif, die bij opwinding nog meer omhoog gaat. Ze vliegen over kleine afstanden van boom tot boomtop.

Hun aanwezigheid wordt verraden door hun karakteristiek schor rollend geluid 'tsjurr'. Ze zoeken ook voedsel aan stammen. In de winter zoeken ze ook zaden.

Matkop.

Kuifmees.

het zijn broed- en standvogels van dennenbossen op zandgronden in het midden en oosten van ons land. De Grove Den en Zeeden zijn favoriet. Kuifmezen komen alleen in Europa voor. Ze leven veel minder in groepen dan andere mezen. Alleen jongen vormen in de winter rondzwermende groepjes. Het aantal van circa 25.000 broedparen neemt af. Kuifmezen hakken net als Matkoppen in maart zelf hun nest in vermolmden berkenstammen in naaldbossen. Nesten worden nogal eens leeg geroofd door spechten.

Staatmees *Aegithalos caudatus*

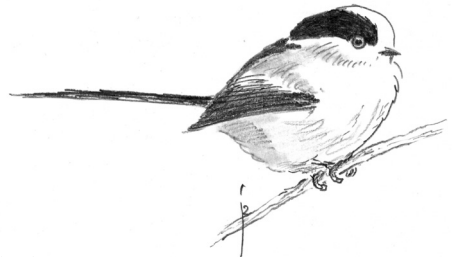
Staatmezen zijn kleine pluizige bolvormige mezen. Ze vallen op door hun lange staart. Ze hebben een zwart/witroze verenkleed en een lange trapsgewijs gevormde staart. Die heeft een lengte van zeven tot negen centimeter. Een Staatmees communiceert en pronkt net als de Ekster met spreiden en draaien van zijn lange staart. Er zijn diverse ondersoorten. De vlucht is hobbelerend en licht golvend. Staatmezen roepen elkaar tijdens hun zwerftochten continue met een hoog 'tzie-tzie-tzie'. Dat is vooral te horen wanneer ze één voor één open plekken oversteken.

De Staatmees eet meer dan andere mezen insecten, larven, eitjes en spinnetjes en schakelt alleen bij grote honger over op een noodrantsoen van eiwitrijke korstmossen, bessen en boomsappen.

Het zijn plaatselijk algemene broed- en standvogels van allerlei typen bos met een goed ontwikkelde struikenlaag. Vooral parken en

groenvoorzieningen met een grote en dichte variatie aan loofbomen, struiken en coniferen zijn favoriet. In Nederland zijn er 35.000 broedparen, maar ze nemen in aantal af. Ze zwerven in de winter rond in (gemengde) groepen van vijf tot wel driehonderd mezen. In sommige jaren zijn er invasies, waarin onder andere ook Witkopstaartmezen voorkomen.

De Staatmees zwerft een groot deel van het jaar rusteloos rond in (familie)groepjes. De familiegroepen verdedigen het gezamenlijke territorium tegen andere groepen Staatmezen. In het vroege voorjaar vallen groepen uiteen in paren, die zich vestigen in het familieterritorium. Ze nestelen meestal in braamstruiken of dichte doornige heesters, 1,5 m hoog, maar ook tot 20 m hoog in naaldbomen en evergreens, meestal dicht bij de stam of in een grote vork. Een paartje bouwt samen een koepelvormig nest met een doorsnede van circa 12 cm en een ingang aan de voorbovenzijde, soms geholpen door één of twee andere vogels. Het van mos en spinrag bijeengehouden nest wordt aan de buitenzijde bekleed met korstmoss en berkenschors en aan de binnenkant met veren. De bouw duurt circa drie weken. Staatmezen leggen tijdens het broeden hun lange staart op hun rug. Jongen worden nog weken na verlaten van het nest gevoerd. Twee opeenvolgende broedsels kunnen zich aaneensluiten tot een familiegroep. De nestpredatie, door voornamelijk Gaaien, is groot. Staatmezen, waarvan het nest is leeggeroofd, maken niet altijd een nieuw nest, maar helpen vaak bij het grootbrengen van de jongen van naburige nesten, hetgeen erg ongebruikelijk is bij vogels in gematigde klimaatzones. Niet alleen zoeken ze gezamenlijk voedsel, ze slapen in het winterhalfjaar ook in groepjes van circa vijf mezen als een grote donsbal, met de borstjes tegen elkaar en de staarten uitgestoken. Zo houden ze elkaar warm en sparen energie! Ook andere mezen

Staatmees.

en zelfs Winterkoningen, Boomkruipers en Boomklevers mogen meedoen. In nestkasten worden 's winters tientallen slapende vogels aangetroffen.

Baardman *Panurus biarmicus*

Baardmannen zijn kleine meesachtige lichtgeelbruine vogels met een lange getrapte staart. Het mannetje heeft een blauwgrijze kop met zwarte hangsnor. Het vrouwtje is lichter en heeft een bruine kop zonder zwarte snor.

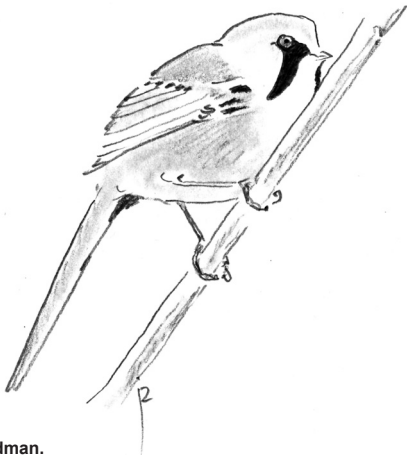
Een juveniele Baardman draagt slechts twee maanden opvallend strogeel met zwart afgezet jeugdkleed. Ze verplaatsen zich meestal acrobatisch klauterend van rietstengel naar rietstengel en verkassen soms ook in groepjes laagvliegend over het riet. De vlucht is snorrend en golvend met gespreide afhangende staart.

Ze roepen regelmatig naar elkaar met een kenmerkend metaalachtig 'ping-ping', waarmee meestal hun aanwezigheid in het riet wordt vastgesteld.

In de zomer eten Baardmannen voornamelijk insecten en in de winter vooral rietzaden.

Deze omschakeling van voedsel gaat gepaard met een complete ombouw van de maagwand. Laat invallende vorst na een warme periode in het voorjaar kan funest zijn, omdat hun spijsvertering dan reeds is overgeschakeld op insecten.

De Baardman is voornamelijk standvogel en volledig afhankelijk van oude uitgestrekte rietmoerassen voor hun voedsel en voortplanting. Na het in cultuur brengen van de Zuid-Flevoland (1965-'75) met in aanvang uitgestrekte rietvelden is de Baardman explo-

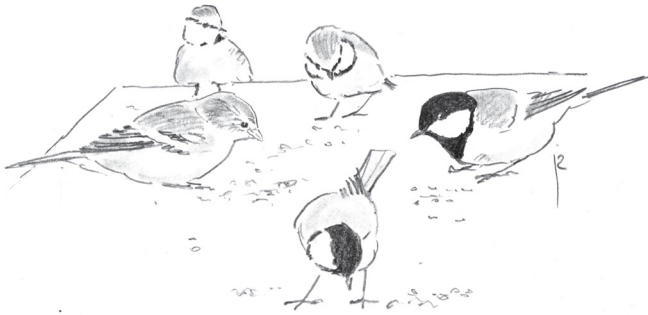

Baardman.

sief toegenomen en hij heeft zich van daaruit over alle geschikte rietvelden van Nederland verspreid. Sindsdien zijn de aantallen gestadig teruggelopen. In Nederland bedroeg het aantal broedparen in de jaren zeventig van de vorige eeuw circa 7.000, maar dat wordt nu nog op 1.500 geschat, waarvan 1.000 in Zuidelijk Flevoland. De kans op het waarnemen van rondzwerfende groepjes Baardmannen is het grootst in de nazomer na een goed broedseizoen.

Baardmannen leven in groepen en broeden in kolonies. Ze nestelen dicht boven de grond tussen oude neergeslagen halmen van oud riet en moerasvegetatie. Jonge vogels die vroeg in het jaar uitvliegen, komen soms later in hetzelfde jaar tot broeden. Deze grote en unieke vruchtbaarheid is nodig om populaties op peil te houden, want de soort is zeer gevoelig voor strenge winters. Een ander uniek verschijnsel is te zien aan het eind van een succesvol broedseizoen, wanneer de populatie te groot is geworden. Ze stijgen dan net als mieren in een grote groep loodrecht omhoog tot grote hoogte om van daaruit met verrassend grote snelheid uit te zwermen om nieuwe gebieden te koloniseren.

Buidelmees *Remiz pendulinus*

De Buidelmees is een kleine mees met onmiskenbaar zwart masker. Het mannetje heeft bredere maskers dan het vrouwtje.

Buidelmezen zijn broedvogels van moerassen met wilgen en berken van Zweden tot Marokko, behalve in Frankrijk. In Nederland schaarse broed- en trekvogel. In het zuiden van Europa standvogel. Jaarlijks zijn er in Nederland nog 50-100 broedgevallen. In het verleden waren er enkele honderden.

Buidelmezen zijn polygaam. Ze broeden wel in elkaars buurt maar zonder kolonievorming. Buidelmezen hebben een wel heel bijzondere voortplantingsstrategie. De man bouwt een nest dat als een buidel aan het eind van een dunne twijg aan de oostkant van een boom meestal op circa 1 m boven water hangt. Een

waar kunstwerk van sterk vervilt plantenmateriaal met een ingangspijp. Daarmee lokt hij een vrouwtje, waarna ze in twee weken samen het nest naar haar wensen afbouwen. Als het nest klaar is en de bevruchte eieren worden bebroed, verlaat of hij of zij het broedsel en zoekt een nieuwe partner. Beide gokken erop dat de ander blijft en het broedsel grootbrengt. Diegene die het nest verlaat, kan in hetzelfde seizoen met een nieuwe partner zo meer nakomelingen produceren. In een derde van alle gevallen verlaten beiden het broedsel ook al staat dat op uitkomen. Dan hebben beide dus misgegot.

De buidelnesten zijn zo stevig en warm, dat Poolse boeren oude nesten vroeger als pantoffels voor hun kinderen gebruikt zouden hebben.

Buidelmees.

De Nederlandse vogelfamilies

Vanaf *het Vogeljaar* 64(2) publiceren wij de serie 'De Nederlandse Vogelfamilies', door Marcel Boer. In deze reeks worden telkens de meest opmerkelijke kenmerken en overeenkomsten van één of meer Nederlandse vogelfamilies beschreven. De artikelen in deze reeks zijn een bewerkte versie van afleveringen die eerder verschenen in het Zaanse vogeltijdschrift 'de Kieft'.

In de eerste afleveringen werden zangers besproken en ook alken, duikers, jagers, stormvogels en de Jan-van-gent. Daarna kwamen zwaluwen, vliegenvangers en klauwieren aan de orde, gevolgd door kraaien, spechten, fazanten en parrijzen, duiven en tortels, evenals de eenden, ganzen en uilen en roofvogels. In het vorige nummer van *het Vogeljaar* kwamen de aan de orde: ooievaars, reigers en zwanen. In dit nummer worden vinken en mezen besproken.

Alle illustraties bij dit artikel zijn getekend door Jos Zwarts.